

2.3. Відновлення величі: політика національної консолідації Франції після Другої світової війни

Актуальність дослідження політики національної консолідації Франції після Другої світової війни обумовлена тією роллю, яку ця країна сьогодні відіграє на міжнародній арені, та тим історичним досвідом, який вона накопичила у внутрішній, зовнішній та безпековій політиці. Здатність Франції за будь-яких умов незмінно відстоювати власні національні інтереси та демонструвати власні лідерські амбіції може служити прикладом для багатьох держав.

Франція є провідною європейською країною, яка зробила значний внесок у розвиток континенту та відіграла суттєву роль у формуванні архітектури міжнародної безпеки нашого регіону. Намагаючись зберегти свій вплив на світову політику, Франція після закінчення Другої світової війни проводить активну політику національної консолідації, основними елементами якої є прагнення до відновлення та посилення власної національної величі, формування міцної національної ідентичності, намагання бути провідним актором у міжнародних відносинах та євроцентризм. Щоправда у XXI ст. Франція зіткнулася із численними кризами у внутрішній та зовнішній політиці.

Під час Другої світової війни та відразу після її завершення найбільш гострою зовнішньополітичною проблемою Франції було досягнення триєдиної мети – відновлення незалежності та статусу великої держави, а також збереження колоніальних володінь. Вміло балансуючи між США, СРСР та Великобританією, Франція після війни отримала набагато більше, аніж могла сподіватися: відновлення незалежності та статусу великої держави; повернення анексованих територій; відновлення та міжнародне визнання довоєнних колоніальних володінь; встановлення опіки над частиною італійських колоній; одержання контролю над окремими зонами окупації в Німеччині та Австрії. Франція також стала співзасновником ООН та здобула місце постійного члена Ради Безпеки, яка стала глобальною регулюючою структурою у питаннях міжнародної безпеки із правом застосування санкцій та сили щодо порушників міжнародного права.

Після завершення Другої світової війни Четверта французька республіка перебувала у тривалій економічній і політичній кризі: країну охопили неперервні страйки, тривали антиколоніальні війни в Індикитаї, Мадагаскарі та Алжирі. Алжирська війна стала важким тягарем для нездатних навести лад в економіці так званих «примарних урядів», викликала осуд світової спільноти та обурення громадськості самої Франції. За 12 років існування Четвертої французької республіки змінилось 22 склади урядів і 12 його глав.

У таких складних умовах 1 червня 1958 р. Шарль де Голль був затверджений на посаді Голови Ради Міністрів Франції з піврічними надзвичайними повноваженнями. Конституційний референдум 28 вересня 1958 р. завершив дванадцятирічну історію Четвертої Французької республіки, і 21 грудня 1958 р. Шарль де Голль був обраний першим президентом П'ятої республіки.

Результатом економічної політики за часів де Голля стало те, що з нульової позначки у 1958 р. золотий запас Франції зріс до 4,5 мільярдів доларів у 1965 р. Франції вдалося не лише повністю розрахуватися зі своїми зовнішніми боргами, але й перетворитися на кредитора. Франк став однією з найбільш стабільних конвертованих світових валют. Обсяг промислового виробництва зріс на 60%, а обсяг експорту на 88%. Значно підвищився рівень життя населення. За десятиліття президентства Шарля де Голля чисельність французів збільшилась з 45 до 50 мільйонів.

Своєрідним був підхід Шарля де Голля до європейського будівництва. Він наголошував, що не вірить у доцільність чи можливість наднаціонального об'єднання, яке б вело до стирання національних особливостей європейських народів та намагався розробити таку схему економічної співпраці в Європі, яка була б вигідною насамперед Франції. Вищість національних економічних інтересів над загальноєвропейськими проявилася у 1965 р. під час «кризи пустого стільця», коли де Голль заявив, що Франція залишає Спільний ринок, а вже в січні 1966 р., досягнувши задоволення своїх вимог, Франція повернулася до ЄЕС.

Загалом позиція де Голля щодо європейської інтеграції була досить суперечливою і суттєво стримувала її розвиток. Зокрема, він різко критикував діяльність наднаціональних комісій чи органів, які не були б підзвітні національним урядам, називаючи їх «творіннями технократів». Він вважав, що для політичного управління об'єднаною Європою підійшли б комісії у складі делегатів від національних урядів, бо ці люди несуть відповідальність перед своїми громадянами.

Не простими були стосунки Франції часів де Голля із Північноатлантичним альянсом. Прагнення національної величі спонукало генерала домагатися вищого статусу в НАТО, ніж Франція насправді заслуговувала. У вересні 1958 р. він пише листа президентові США Д. Ейзенхауеру, в якому пропонує замінити американське домінування в НАТО на трискладовий блок зі США, Великобританії та Франції. США, які

несли на собі основний тягар Холодної війни та володіли більшістю стратегічних запасів ядерної зброї Північноатлантичного альянсу, не пристали на таку пропозицію. У відповідь Франція стала блокувати всі зусилля США по розбудові НАТО, розпочала активні атомні дослідження за військовою програмою, сформувала автономний від НАТО власний військовий потенціал та врешті-решт у 1966 р. залишила військову структуру Альянсу.

Шарль де Голль став засновником ідеології голлізму, яка значною мірою визначала пріоритети повоєнного розвитку Франції та впливала на її внутрішню і зовнішню політику. Найголовнішими постулатами політичної філософії голлізму стали пріоритет національного фактору та абсолютизація сили. Характерною рисою голлізму в міжнародних відносинах була концепція стосовно переваги національних інтересів над політичними, ідеологічними, економічними та іншими, як частковими.

Голлістський рух не був однорідним на кожному з етапів свого розвитку. Але у нього існує і глибока спадкоємність, яка ґрунтується на загальних підходах, властивих голлістам усіх поколінь: сильна виконавча влада на чолі із президентом, який має широкі повноваження; ідея «національної величі», спрямована на захист інтересів нації; соціально-економічна політика в дусі реформізму, яка повинна забезпечити добробут французького народу; пряма демократія через проведення референдумів із найважливіших державних питань.

У контексті відновлення національної величі Франції після Другої світової війни особливе місце належить ядерній програмі. Ядерна зброя сприймається французькими керівниками не тільки як гарант її національної незалежності, але й як фактор, що забезпечує державі свободу дій у політичному та військовому вимірах. Французькі лідери розглядають ядерний потенціал своєї держави як провідний чинник, що забезпечує свободу в Європі та який спроможний забезпечити європейцям ядерний щит на заміну американського.

Важливим є аналіз глобальної стратегії та політики Франції в контексті розпаду біполярної системи та розширення НАТО і ЄС на Схід континенту. Після закінчення Холодної війни у Центрально-Східній Європі виник своєрідний вакуум безпеки, що міг призвести до початку нових регіональних конфліктів. Постало питання розширення НАТО на Схід. У той час як США наголошували на потребі заповнити вакуум безпеки, створивши умови якнайшвидшої інтеграції держав регіону до західних політичних, економічних та військових структур, Франція вказувала на недоцільність витратити значні кошти й ризикувати життям своїх громадян заради захисту країн, що не належать до сфери життєво важливих інтересів Альянсу, наголошувала на відсутності загрози для цих країн з боку Росії та ймовірності спровокувати цю загрозу, посиливши в Росії антизахідні настрої та зміцнивши позиції радикалів.

Пізніше Франція активізувала співпрацю в рамках НАТО та підтримала процес розширення Альянсу на Схід. Але ця ситуація наочно демонструє наявність особливих франко-російських взаємин, у чому Україна не одноразово мала нагоду переконатися. Сьогодні у Франції також існує переконання, що будь-яке розширення НАТО на пострадянському просторі є контрпродуктивним, оскільки це може призвести до зростання напруженості у відносинах між країнами НАТО та Росією.

Великого значення у контексті реалізації політики національної консолідації у Франції надається проблематиці збереження національної ідентичності, головними аспектами якої є французька мова та культура. Держава проводить жорстку мовну політику, спрямовану на підвищення статусу французької мови не тільки на території країни, але й далеко за її межами. Мовна політика є складовою культурної, освітньої, видавничої, інформаційної і, особливо, національної політики, яка закріплюється законодавчими актами, забезпечує функціонування та вибір мов спілкування, визначає сфери їх розповсюдження і застосування. Для французького політикуму та суспільства розповсюдження французької мови по всьому світу є надзвичайно важливим та одним із принципових аспектів зовнішньополітичного курсу.

За спостереженнями французького дослідника Ф. Шарійона, зовнішня політика Франції часів П'ятої республіки характеризується дихотомією розривів та спадковості. Під час зміни президентської влади завжди виникало питання чи сформулює новий господар Єлисейського палацу інший дипломатичний курс, чи буде дотримуватися тих же підходів та ідей, що і його попередник. Із часів Шарля де Голля кожен із президентів по своєму вирішував цю дилему, здебільшого зберігаючи спадковість по найбільш принциповим і стратегічним питанням, привносячи щось нове у деталях та тактиці їх реалізації.

У цьому сенсі заслуговує детального аналізу діяльність новообраного президента Франції Еммануеля Макрона. Загалом його політична програма розрахована на подальшу глобалізацію економіки Франції, поглиблення європейського та євроатлантичного співробітництва, посилення регіонального лідерства Французької республіки. Відмінними рисами стилю нинішнього президента є надзвичайно високий темп дипломатичної діяльності, що проявляється у великій кількості міжнародних візитів і зустрічей, та зростаюча ініціативність зовнішньої політики. При цьому зовнішньополітичні цілі Е. Макрона характеризуються певною суперечністю: слідування національним інтересам поєднується із захистом ліберальної демократії по всьому світу; автономність країни на міжнародній арені пов'язується із прагненням до зміцнення європейської та євроатлантичної солідарності; бажання розвивати особливі стосунки із Російською Федерацією сусідить із жорсткою критикою її агресивної політики.

Особливістю дипломатії Е. Макрона є прагнення стати модератором у будь-якій конфліктній ситуації на міжнародній арені та готовність вести

переговори із усіма світовими лідерами. Але у діях та заявах французького президента не завжди прослідковується логіка та чітка послідовність.

Наприкінці серпня 2019 р. на щорічній зустрічі з послами президент Е. Макрон виголосив промову, у якій запропонував нове стратегічне бачення зовнішньополітичних пріоритетів Франції. Він констатував крах світобудови, який спостерігається одночасно в безпеці, політиці й економіці. Світ, яким його бачить Е. Макрон, рухається до нової американсько-китайської біполярності. Причому розслаблена й аморфна Європа на додачу виявилася ще й зоною американсько-російського протистояння.

Французький президент визначив основні напрями, рухаючись якими Франція може досягти своєї великої мети. Перш за все – це взяття на себе ролі «балансуючої сили», здатної принести вирішення глибинних проблем світобудови. Мова йде про залучення Росії до Західного світу на противагу її підкоренню Китаєм. Якщо тільки Росія вирішить конфлікт із Україною, вона може стати повноправним партнером Заходу на кращих умовах, ніж це обіцяє Китай. По-друге, посилення «європейського суверенітету» на противагу націоналізму. По-третє, формування оновленого партнерства із країнами Середземномор'я та Африки. По-четверте, активізація міжнародних зусиль Франції у багатосторонніх форматах в інтересах глобального розвитку. По-п'яте, розвиток нового інструментарію зовнішньої політики Франції. Дипломатія має діяти спільно із секторальними професіоналами і громадянським суспільством.

Слід відзначити неоднозначне сприйняття таких пропозицій французького лідера багатьма експертами як в Україні, так і за її межами, особливо у контексті його намірів умиротворення Росії як країни-агресора. Просування Францією діалогу з Москвою без будь-яких умов означає задоволення незаконних інтересів Росії. Головна небезпека полягає у тому, що подібна позиція Франції ослаблює захист таких союзників Заходу як Україна й Грузія та може спонукати РФ до посилення агресії щодо цих країн.

Позитивно оцінюючи повоєнний розвиток Франції, окремо слід зупинитися на проблемах внутрішнього та зовнішнього розвитку цієї країни.

1. Франція повоєнного періоду характеризується суперечливою і непослідовною економічною політикою. Після Другої світової війни у своєму економічному розвитку країна пройшла етапи як екстенсивного, так і інтенсивного зростання, переходячи від політики «дирижизму» і націоналізації до приватизації і соціально орієнтованої ринкової економіки. Можна зробити висновок про невідповідність глобальних геополітичних прагнень Франції її економічним можливостям. Так, за даними Світового банку у 2018 р., Франція займала 7-ме місце у рейтингу країн за розміром ВВП та десяте місце у рейтингу країн за розміром ВВП за паритетом купівельної спроможності. За індексом глобальної конкурентоспроможності Франція посідає 21-ше місце у світі. Державний бюджет країни протягом останніх сорока років є дефіцитним. У 2015 р. дефіцит склав 83 млрд. євро, що відповідало 3,6% ВВП. Французька податкова система є досить

складною, з високими граничними ставками, адміністративними витратами та великою кількістю місцевих податків. Рівень бізнес-витрат на НДДКР у Франції відносно низький порівняно з іншими розвинутими країнами. Зовнішньоторговельний баланс протягом останнього десятиріччя є дефіцитним і склав у 2015 р. 78,4 млрд. дол.

2. Прорахунки в економічній політиці призвели до накопичення серйозних проблем у соціальній сфері, що знайшло своє втілення у протестах «жовтих жилетів». Поширення протестного руху, зростання насильства та неспроможність уряду дієво на це реагувати нанесли серйозного удару по репутації президента Е. Макрона та його лідерських амбіціях.

3. Лідерські прагнення сучасної Франції не знаходять належного втілення на міжнародній арені. Німецько-французькі відносини втратили позитивну динаміку, що призводить до послаблення впливу обох країн. Енергійне бажання знову відігравати провідну роль на континенті залишається недосяжним. Пропозиції щодо реформування ЄС поки що не знаходять належного схвалення, що підштовхує Францію до автономних дій та активізації Середземноморського й Африканського напрямків її політики, які так само важко назвати успішними. Не просто складаються відносини із США, досить суперечливо відбувається франко-російська співпраця. Та й наполегливе прагнення вирішити українсько-російський конфлікт шляхом примушення до поступок України, замість тиску на російського агресора, навряд чи зміцнить лідерство Франції на європейському континенті.

4. Під великою загрозою перебуває національна ідентичність французького народу, якщо виходити із класичного європейського розуміння сутності цього терміну. Непродумана імміграційна політика, абсолютизація ідеології мультикультуралізму, толерантності, політкоректності, максимальної поблажливості по відношенню до національних, релігійних та сексуальних меншин призвели до руйнування традиційних підвалин французького суспільства. Значна кількість мусульман та їх активізація у суспільному житті Франції породили конфлікти на релігійному та культурному ґрунті. Складно відбувається інтеграція мігрантів у французьку спільноту через відмову від прийняття ними європейських цінностей.

Перед Францією стоїть складне завдання, яким чином, враховуючи негативні демографічні тенденції та постійне зростання кількості мусульман у державі, зберегти національну ідентичність французів та не втратити лідируючі позиції в арабському світі.

Що стосується відносин між Україною і Францією, то протягом довгого часу вони мали обмежений характер, оскільки головні пріоритети французької зовнішньої політики більше стосувалися південного, а не східного напрямків. При цьому на Сході французькі інтереси передусім були зосереджені на Росії. Проте за останні роки наші країни розвинули нові напрямки співпраці, особливо в «нормандському форматі». Важливість Франції для України важко переоцінити, оскільки Франція підтримує український суверенітет та є ключовим гравцем європейської безпеки. Проте

політика Франції стосовно України залишається обмеженою через відсутність чіткої позиції та наявність проросійського політичного і бізнес-лобі.

Україна може підвищити свій авторитет у Франції, якщо позиціонуватиме себе як «країна рішень», а не як «захисник європейської ідентичності від Росії». Позитивний меседж має стати невід'ємною складовою комунікаційних зусиль української влади у часи, коли її критикують за недостатній темп реформ і скромні результати у боротьбі з корупцією.

Аналіз політики національної консолідації Франції після Другої світової війни переконливо демонструє, що держава, яка претендує на суб'єктність у міжнародних відносинах має бути цілісною та сильною зсередини. П'ята Французька республіка стала найстабільнішим політичним режимом в історії цієї країни. Виконавча влада активно співпрацює із Національними зборами, введені обмеження, які збалансували повноваження президента, сформований суспільний консенсус щодо домінування національних інтересів над політичними, економічними, ідеологічними, партійними тощо. Ідеологія голлізму, пройшовши певні трансформації, пропагує цінності ліберальної демократії, вільного ринку, визначає пріоритетами розвитку європейську інтеграцію та активну участь у процесах глобального розвитку. При цьому сучасна Франція має цілий ряд невирішених проблем у внутрішній та зовнішній політиці.

Повоєнний французький досвід політики національної консолідації виглядає корисним і для України. Історичний розвиток Французької республіки наочно демонструє, що лише та країна, яка неухильно відстоює власні національні інтереси та не йде на поступки суперникам у принципових питаннях, може зберегти національну незалежність і суверенітет, гарантувати національну безпеку та стати впливовим суб'єктом міжнародних відносин. В історичному контексті важливим є французький досвід компенсації своєї відносної фінансово-економічної слабкості шляхом активізації широкого арсеналу методів зовнішньополітичної діяльності на міжнародній арені через маневрування та максимальне використання політичних, ідеологічних, моральних та інших резервів, що спроможні надати державі вплив, більший від того, на який вона реально може розраховувати.